

До спеціалізованої вченої ради Д 35.052.19
Національного університету
«Львівська політехніка»
Міністерства освіти і науки України
79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3
ауд. 301, ХІХ навчального корпусу

ВІДГУК

**Офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора,
Народного депутата України, Заслуженого юриста України,
Цимбалюка Михайла Михайловича на дисертацію
Сировацького Валерія Івановича «Філософсько-правовий контент
державного примусу у темпорально-просторовому дискурсі», подану на
здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.12 – філософія права**

Актуальність теми. З-поміж інших наукових проблем, що їх досліджує філософія права, в межах визначення міри впливу держави на людину та громадянина, без сумніву, наскрізною доцільно назвати проблему застосування примусу. Говорити про моральне оправдання державної влади, то, в багатьох випадках, слід виключно з огляду на характерність застосування механізмів примусу, особливо, що стосується примусового обмеження свободи суб'єктів права. З'ясування моральної оцінки механізмів застосування державою примусу унеможливорює зловживання владою у примушування до тих чи інших дій (не завжди морально оправданих) громадян, що становить науковий інтерес дослідників у всіх галузях науки, особливо це актуально в межах філософсько-правового дискурсу.

Звісно, не кожен закон характеризується силою примусу. Чимало законів регулюють поведінку громадян у межах тих засобів, що їх за жодних умов не слід описувати як примусові. Хоча подекуди закон і справді може використовувати механізм примусу, з усім тим закон не є лише суто набором примусових методів впливу. Незрозумілою є і позиція багатьох дослідників, як і зрештою представників влади, хто схильний трактувати систему загальносуспільних норм, утверджених мораллю і ментальністю, виключно як систему права. Зрештою смисл юридичних концепцій формує юридична

практика, що за своєю природою, спрямована на збереження спокою в суспільстві, оскільки між суб'єктами суспільних відносин наявною є загроза конфліктів зосереджених здебільшого над задоволенням власних суб'єктивних бажань і потреб не зважаючи на свободи та права інших учасників відносин. У цьому випадку виправданим є державний примус з огляду на стримувальний ефект загрози насильства від здійснення насильства.

Погоджуюся з Валерієм Івановичем щодо недоречності наділяти суперечку стосовно державного примусу статусом концептуальності, а, радше, визнати той факт, що хоч примус і не є стрижневою характерною особливістю права, та все ж є неодмінною структурною одиницею багатьох правових систем, що перебувають у дослідницькій площині філософського вивчення. Думаю, що усі ці суперечки доцільно звести до суто термінологічних розбіжностей, які спроможна звести воєдино філософія та філософія права. Над цим і зосередив свою увагу дисертант зорієнтувавши науковий пошук у філософсько-правовий дискурс, що дало змогу розв'язати чимало до цього ще недосліджених питань стосовно гносеологічного, онтологічного, антропологічного, аксіологічного та праксеологічного вимірів державного примусу. Щобільше, актуальність обраної для дослідження наукової проблеми зумовлена ще й новизною у рамках сучасної філософії права – виявити відповідне значення державного примусу в загальній теорії природи права. На сьогодні, якщо говорити про суто філософський підхід до вивчення означеного питання, простежується ціла спадщина труднощів пов'язаних із надмірним підкресленням ролі сили примусу в контексті наївного позитивізму. Хоча реакція на примус у сучасній судовій практиці виражає неспроможність упоратися із впровадженням методології описової юридичної теорії.

Саме дисертаційне дослідження Валерія Сировацького є тією кваліфікаційною роботою, у якій акумульовано авторські положення щодо висвітлення та пошуку шляхів розв'язання проблемних питань дослідження державного примусу в рамках філософсько-правового дискурсу, що само собою

матиме вагоме значення для сфери української філософії права та сприятиме її розвитку на теренах України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертаційного дослідження затверджено у вченій раді Хмельницького університету управління та права імені Л. Юзькова (протокол № 11 від 21 червня 2019 року).

Дисертацію виконано відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., у межах науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права «Теоретико-історичні проблеми розвитку держави і права» на 2017–2023 роки (номер державної реєстрації 0117U000103), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013–2016 роки (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017-2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Ступінь обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, представлених у дисертаційному дослідженні аргументовано на високому рівні. Дисертаційна робота ґрунтується на високому рівні наукових узагальнень і комплексному підході, її зміст підтверджує фаховість у вирішенні поставлених завдань, що були зумовлені означеною метою. Своєю чергою, мета дисертаційної роботи полягає у філософсько-правовій концептуалізації державного примусу в межах темпорально-просторового дискурсу на основі онтологічних, гносеологічних, аксіологічних, антропологічних та праксеологічних контентів.

Окрім того, в межах окреслених мети та завдань, фахово сформульовані об'єкт і предмет дослідження. Відтак, об'єкт дослідження – сукупність суспільних відносин, що виникають під час реалізації державного примусу,

натомість предметом дослідження є філософсько-правовий контент державного примусу у темпорально-просторовому дискурсі.

Наукові положення, висновки та рекомендації належно відбиті у дисертаційній роботі та є теоретично обґрунтованими, що було досягнуто за допомогою правильно обраної методології, у тому числі були використані філософські, загальнонаукові й спеціально-юридичні методи наукового пізнання. У принципі, використання широкої методології й уможливило всебічно ефективно дослідження виявленої філософсько-правової проблеми.

Опрацювання В. Сировацьким масиву наукової, нормативно-правової та емпіричної бази дало можливість автору дисертаційної роботи всебічно висвітлити досліджувану наукову проблему, сформулювати достатньою мірою обґрунтовані висновки та рекомендації. Повнота дослідження доведена кількістю опрацьованих джерел, їх є 403, з яких – 23 іноземних джерела. В цьому контексті необхідно акцентувати на вмінні автора всебічно аналізувати сучасні роботи як українських, так і закордонних авторів, що дозволило йому сформувати потужну теоретичну базу та допомогло сформулювати авторську інтерпретацію досліджуваної проблеми. Критичний аналіз, проведений у дисертації, все ж таки вирізняється високим рівнем аргументованості, виваженості та толерантності автора. Водночас проведене дисертаційне дослідження дало змогу його автору отримати нові теоретико-правові та прикладні висновки, розробити науково-обґрунтовані пропозиції, що виносяться на захист.

Структура та зміст дисертаційної роботи повною мірою висвітлюють проблемні питання, що становлять її предмет. Дисертація складається зі вступу, шістьох розділів, що містять двадцять три підрозділи, висновків, списку використаних джерел, та додатків. У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, вказано на зв'язок з науковою тематикою, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведені дані про апробацію, структуру та обсяг дисертаційного дослідження.

Перший розділ присвячено питанням пов'язаних із теоретико-методологічним осмисленням державного примусу в межах філософсько-правового дискурсу. Зокрема зосереджено увагу на з'ясуванні інтерпретативних підходів до світоглядного розуміння державного примусу як відбиття сутності права (підрозділ 1.1), а також проведено методологічне обґрунтування темпорально-просторової парадигми філософсько-правового контенту державного примусу (підрозділ 1.2).

У другому розділі дисертаційного дослідження автор розкрив генезу взаємодетермінації антропологічного та темпорально-просторового вимірів державного примусу в межах державно-суспільної імплементації, а, отже, застосовано міждисциплінарну компоненту філософського підходу до правового визначення державного примусу (підрозділ 2.1). Обґрунтовані межі людиновимірності державного примусу в контексті філософсько-правового методу позитивного впливу (підрозділ 2.2). Проаналізовані темпоральні та просторові виклики сучасного правового підходу до вивчення державного примусу в межах європейської філософії права та європейського права загалом (підрозділ 2.3). Надано темпорально-просторову характеристику примусу в здійсненні державного управління у рамках філософсько-правової константи методу переконання (підрозділ 2.4).

Третій розділ дисертаційного дослідження присвячений дослідженню онтологічної складової темпорально-просторового обґрунтування державного примусу, зокрема вивчено онтологію темпорального та просторового вимірів правової сфери (підрозділ 3.1). Надана онтологічна характеристика темпорально-просторових складових державного примусу використовуючи межі об'єктивності часу та простору (підрозділ 3.2). Потрактовано людську гідність і «загальне благо» як пріоритетні буттєвісні константи державного примусу (підрозділ 3.3). Запропоновано обґрунтування темпоральної та просторової відкритості державного примусу в контексті інтерактивності та інтерпасивності взаємодії державної влади, суспільства та людини (підрозділ 3.4).

У четвертому розділі з'ясовано гносеологічну підставу обґрунтування державного примусу дослідивши гносеологічні константи аргументації темпорально-просторового виміру правової реальності (підрозділ 4.1) та надавши гносеологічну характеристику темпорально-просторових складових державного примусу в межах суб'єктивності простору та часу (підрозділ 4.2). Запропоновано темпорально-просторові координати державотворення і правотворення у контексті впливу на правову освіченість громадян (підрозділ 4.3) та виокремлено світоглядні концепти державного примусу як здійснення правовиховного впливу та правоосвітнього процесу (підрозділ 4.4). Доведено гносеологічну обумовленість державного примусу як мотивування дотримання правових норм і реалізації правомірної підготовки (підрозділ 4.5).

У п'ятому розділі здійснено філософсько-правову детермінацію темпорально-просторових підстав державного примусу визначивши аксіологічний вимір феномену державного примусу як способу реалізації державної влади (підрозділ 5.1) та виокремивши принципи «свобода» й «відповідальність» як аксіологічні атрибути державного примусу (підрозділ 5.2). Розглянуто мотиваційні підстави державного примусу – справедливість і покарання (підрозділ 5.3).

Шостий, завершальний, розділ дисертації присвячено праксеологічному обґрунтуванню темпорально-просторового континууму державного примусу з'ясувавши рівень впливу ідеологічного апарату примусу на забезпечення від проявів політичної нестабільності (підрозділ 6.1) та визначивши рамки дії державного впливу в межах темпорально-просторових складових правовідносин (підрозділ 6.2). Запропоновано трактувати закон, базований на засадах природного права, як забезпечення дотримання прав і свобод людини за допомогою державного примусу (підрозділ 6.3). Виокремлено складову як забезпечення від стихійних тиску та примусу – моральну саморегуляцію державної влади (внутрішні моральні зобов'язання) (підрозділ 6.4) та вказано на гарантію від державного примусу (зловживання владою) в Україні –

правовий конституційний порядок (невідчуженість прав людини) (підрозділ 6.5).

Урешті-решт, необхідно відзначити, що дисертаційна робота Валерія Сировацького – це перше наукове дисертаційне дослідження, у якому на рівні докторської дисертації концептуалізуються сучасні теоретико-прикладні перспективи темпорально-просторового дискурсу реалізації державного примусу, що дало змогу проаналізувати методологічні принципи формування філософсько-правової парадигми державного примусу, такі як переконання та нормативно-правова регламентація. Це, з-поміж іншого, дало можливість виокремити темпоральні та просторові виклики сучасного правового підходу до визначення державного примусу в українських реаліях, що уможливило розроблення рекомендацій щодо їх подолання власне для України, оскільки і українське право, і його суб'єкти – громадяни України, мають певні особливості з огляду на ментальність, історичне минуле та сучасний рівень життя населення тощо. Відтак на основі наукового дослідження подано відповідні ґрунтовні та важливі для сучасної філософії права теоретичні та прикладні висновки.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційна робота є першим у вітчизняній науковій літературі комплексним дослідженням, у якому на рівні докторської дисертації концептуалізуються сучасні теоретико-прикладні перспективи темпорально-просторового дискурсу реалізації державного примусу. Безперечно заслуговують на позитивний відгук чимало положень, що винесені на прилюдний захист, і ті, що поставлені у ряди вперше, і ті, що удосконалено, і ті, що набули подальшого розвитку. Деякі з них, все ж таки, зобов'язують до ретельнішого висвітлення, особливо ж ті, що становлять наукову новизну та практичну значущість.

Наукова новизна притаманна положенню автора щодо авторського визначення темпорально-просторових особливостей правової сфери загалом та державного примусу зокрема. Так, темпоральні особливості пропонується розуміти крізь призму оперантного терміна «час», тимчасом як у контексті

просторових особливостей такими є «правова система» та «правова сім'я», а також часто вживаний у побуті, дещо узагальнений термін «територія права» (с. 165, 228, 469 дисертації). Окрім того, дисертант уміло сформулював філософсько-правову константу методу переконання, що трактується як керований процес впливу на наявні в суб'єкта стимули, метою якого є формування в нього свідомої потреби вчиняти правомірно, відповідно до вимог, прописаних у нормативно-правових актах, та верховенства права (с. 149–150, 153, 469 дисертації).

Автор проаналізував визначення сутності свободи особистості в умовах державного примусу на основі пізнання співвідношення індивідуально-особистісного та позаособистісного аспектів людської екзистенції. У цьому контексті сформувано тезу про вияв свободи особистості як індивідуального крізь призму колективного, що виступає умовою функціонування інституцій державного примусу як правового явища. Тому можливість досягнення мети державного примусу як правового процесу розглядається за умови, що особистість сприйматиме його реалізацію як щось належне та необхідне, що стає можливим лише за умов свободи особистості як важливої сутнісної характеристики людської екзистенції як соціальної одиниці (с. 325–327 дисертації).

Новаторським у сучасній філософії права можна вважати доведення дисертантом дихотомічної природи справедливості, коли її морально-етичний та правовий зміст формує ціннісно-орієнтаційні підстави тої світоглядної бази, що властива соціуму, що свідчить про ідею справедливості як важливий правовий принцип, який впливає на державний примус як правовий феномен. У цьому контексті обґрунтовано, що особливості становлення інституту покарання як підстави та результату (мети) державного примусу виявляються на основі аналізу того принципу призначення покарання, що розкриває специфічну індивідуальну складову цього правового явища (с. 361–363 дисертації).

У загальному, Валерієм Сировацьким висловлено чимало інших важливих для розвитку сучасної філософсько-правової науки науково-теоретичних і практичних висновків, пропозицій та рекомендацій.

Повнота викладу одержаних результатів та вірогідність. Дисертаційна робота Валерія Івановича Сировацького повною мірою відповідає вимогам чинного законодавства, що ставляться до такого виду наукових робіт. Сформульовані в дослідженні положення та висновки фахово обґрунтовано на підставі власних результатів наукового пошуку дисертанта. Під час підготовки опонованої наукової роботи Валерій Сировацький не використав положень із його дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Дисертація обговорена на засіданні кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова. Крім того, основні положення і результати дисертаційного дослідження повною мірою оприлюднені у 36 наукових публікаціях дисертанта: 1 одноосібній монографії; 17 статтях у наукових фахових виданнях України, 4 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав; 14 тезах виступів на конференціях і науково-практичних заходах, що засвідчує вірогідність опонованої дисертаційної роботи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що зроблені в дисертаційній роботі висновки та рекомендації можуть бути використані: *у науково-дослідній сфері* – для подальшого подолання проблемних вимірів темпорально-просторового дискурсу державного примусу; *у сфері правотворчості* – для удосконалення чинного законодавства України, зокрема що регламентує застосування і реалізацію примусу; *в освітньому процесі* – під час організації освітньої діяльності та викладання навчальних дисциплін правового циклу, а також для підготовки методичних розробок, навчальних посібників, підручників з дисциплін «Філософія права», «Філософія», «Теорія та історія держави і права», «Соціологія права», «Політологія», «Адміністративне право», «Юридична логіка», «Професійна

етика юриста»; у *правозастосовній діяльності* – для підвищення ефективності діяльності органів державної влади, що здійснюють публічну діяльність у сфері застосування і реалізації державного примусу.

Результати дисертаційної роботи впроваджені в освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ, Університету Короля Данила, Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Дискусійні положення та зауваження. Принципово хочу ствердити, що дисертаційне дослідження Валерія Івановича Сировацького вирізняється високим рівнем виконання, фаховістю викладу ділового мовлення тексту роботи, вмінням використовувати сучасний методологічний арсенал наукових пошуків, обґрунтованістю висновків і виваженістю критики, загалом – високою авторською етикою спілкування тощо. Попри те, опонована мною дисертація, як і будь-яке ґрунтовне дослідження, особливо ж на новаторському рівні, містить окремі дискусійні положення, що вимагають від автора наукової розвідки додаткових аргументів під час прилюдного захисту. Зокрема:

– У підрозділі 2.1 *«Міждисциплінарна компонента філософського підходу до правового визначення державного примусу»* неврахування філософського підходу при проведенні досліджень у гуманітарній сфері розглядається як результат зведення науковцями досліджень до обґрунтування проголошених ідеологічних гасел методами, властивими для тієї чи іншої науки. Проте й самим дисертантом недостатньо чітко визначено суттєву відмінність особистої авторської позиції;

– Стверджуючи, що *«у межах правового часу розвивається правовий процес, вступають в дію та втрачають свою силу соціальні регулятори, його одиницями визначають дії та події, що сприяє гармонізації правового простору і пануванню права»*, автор дисертаційного дослідження, на мою думку, не приділяє достатньої уваги аналізу темпорально-правового виміру державного примусу, обмежуючись лише публічним та приватним правом, абстрагуючись

від важливих для реалізації основних завдань дослідження питань, що визначають філософсько-правовий вимір державного примусу;

– У підрозділі 3.3 «Людська гідність і «загальне благо» як пріоритетні буттєвісні константи державного примусу» на мою думку все ж таки недостатньо розкриті сутнісні характеристики людської гідності як категорії моральної свідомості, оскільки здебільшого увага акцентується на правовому підході до цього явища, що, відповідно до тези дисертанта, повинен дати можливість краще обґрунтувати сутнісні параметри державного примусу тощо. Варто, мабуть, зазначити, що розгляд людської гідності як важливої морально-етичної складової становлення особистості в умовах розвитку держави може допомогти краще зрозуміти філософський вимір процесу функціонування інститутів державного примусу;

– У підрозділі 4.2 «Гносеологічна характеристика темпорально-просторових складових державного примусу (в межах суб'єктивності простору та часу)» не має чіткого визначення саме гносеологічного напрямку дослідження феномену державного примусу у темпорально-просторовому вимірі;

– У підрозділі 5.2 «Свобода та відповідальність як аксіологічні атрибути державного примусу», на мою думку, варто було б детальніше виявити сутнісні характеристики свободи як особливого феномену, що фіксує особливі характеристики державного примусу. У проведеному дослідженні така аргументація є недостатньою;

– У підрозділі 6.4 «Моральна саморегуляція державної влади (внутрішні моральні зобов'язання) як убезпечення від стихійних тиску та примусу» докторант ототожнює цей феномен із внутрішніми моральними зобов'язаннями працівників правоохоронних органів. На мою думку, така позиція виглядає, у крайньому разі, сумнівною.

Разом з тим, необхідно з усією відповідальністю відзначити, що висловлені мною зауваження містять більше дискусійний характер, ніж принциповий. Істотного впливу на загальну позитивну оцінку дисертаційної

роботи, її наукову новину та важливість отриманих теоретико-прикладних висновків зауваження не мають. Отже, ті положення дисертаційної роботи, що виносяться на прилюдний захист, є теоретичним підґрунтям розвитку сучасної філософії права в Україні, як і можуть бути використаними у практичній діяльності.

Висновок щодо відповідності встановленим вимогам. Ураховуючи все те, що зазначалося у відгуку вище, доцільно зробити висновок про те, що дисертація Валерія Івановича Сировацького «Філософсько-правовий контент державного примусу у темпорально-просторовому дискурсі», подана на здобуття наукового ступеня доктора наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права є самостійною завершеною науковою роботою, містить нові науково обґрунтовані теоретико-прикладні результати проведеного дослідження, що розв'язують поставлені наукові завдання, мають важливе значення для сучасної філософсько-правової науки, відповідає вимогам пп. 9, 10, 12 і 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), а її автор Сировацький Валерій Іванович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
Народний депутат України,
Перший заступник голови
Комітету Верховної Ради України
з питань соціальної політики
та захисту прав ветеранів,
Заслужений юрист України

М. М. ЦИМБАЛЮК

Підпис *Цимбалюк М.М.*
підтверджую *гол. монс.*
Іван Сировацький (1.)
Управління кадрів
Апарату Верховної Ради України
«25» 02 2021 р.